

PUT KA PRAVDI

EKSKLUZIVNO: POČETAK KNJIGE „DIZAJN ZLOČINA“ JASMINE TEŠANOVIĆ KOJA ĆE USKORO BITI OBJAVLJENA U SRBIJI, BIH I HRVATSKOJ

Mrtvi su nemi, najrečitije su njihove ubice

Jasmina Tešanović "Dizajn Zločina", knjiga u pripremi VBZ Beograd predgovor: Dejan Anastasijević urednik: Vladimir Arsenijević

Kad sam prvi put čula Škorpione kako javno govore, rešila sam da pratim suđenje do kraja. Ne samo zbog žrtava već i zbog zločinaca. Ovi ljudi su govorili mojim jezikom, imali su mimiku mojih suseda, a ponekad su i razmišljali kao moja porodica

Nikad nisam imala domovinu, nikad nisam imala maternji jezik, nikad nisam verovala u boga. Porasla sam kao tikva na đubretu, što bi rekla moja majka...

Rasla sam između zemalja, jezika, običaja. U raznim školama koje sam pohađala govorila sam engleski, italijanski, srpski. Kad bih pisala, bavila bih se tuđim mukama. Pisala sam, uživljavala se, plakala, s empatijom ptice rugalice.

U petom razredu osnovne škole, u Titovoj eri, dobila sam domaći zadatak da pišem o slavnim poredama jugoslovenske narodne vojske. Znala sam sve o engleskim Tudorima i Stjuartima, Francuskoj revoluciji i Američkom građanskom ratu... ali sva ta velika zbivanja uopšte nisu pominjala komunističke pobjede.

I tamo sam pitala tatu, rodom iz Hercegovine, da mi da neku kratku verziju za domaći u kojoj dobri momci pobjeđuju loše.

Otac mi je tada ispričao jednu strašnu priču, surovu i herojsku, u kojoj je on bio glavni akter. Tada sam prvi put čula za izraz "masovne grobnice".

Nacisti su zarobili srpsko stanovništvo u Hercegovini i potom zarobljenike zavezali konopcima za ruke, troje po troje. Jednog bi upucali, a ostalu dvojicu žive bacili u masovnu grobnicu.

Na stotine njih je tako ubijeno, ugušeno, dok odred smrti nije otišao.

Čim su nestale ubice, moj otac i ostali mladi iz okoline ušli su u jamu i kopali danima da spasu preživele. Nekoliko njih i jesu spasili, a oni su i ispričali ovu priču.

Ja sam je i napisala, tačno mesto i datum. Dobila sam književnu nagradu u toj jugoslovenskoj školi. Međutim nekoliko nedelja kasnije, javno su mi oduzeli nagradu, moji datumi se nisu podudarali sa zvaničnim datumom ustanka u Hercegovini.

To što sam ja opisala desilo se mesec dana pre zvaničnog komunističkog ustanka koji je predvodila Partija, dotični drug taj i taj. Još uvek živ i na vlasti, redovno je kontrolisao lokalnu istoriju živih i mrtvih.

Nikad nisam pitala roditelje koje su nacionalnosti, bili smo Jugosloveni, to sam znala. Imali smo najbolji pasoš na svetu, to sam čula. Moja majka je bila mala i tamna, a moj otac visok i plav. Ime Jasmina dobila sam po nekoj narodnoj pesmi.

Tako su stvari stajale sve do početka devedesetih, a onda se nešto desilo u vazduhu, na terenu.

Naročito u Srbiji gde sam u to vreme živela. Moja majka je počela da priča o Kosovu kao da joj je domovina. Moj otac isto tako o Bosni i Hercegovini. A kao par živeli su u Beogradu još od 1944. I nisu često odlazili u posetu svojim domovinama.

Onda su stigle mračne priče o Srbima koji čine ratne zločine u Bosni i na Kosovu. Pričala sam te priče svojim roditeljima. Nisu mi verovali.

Moja majka je umrla s Kosovom na usnama, a moj otac, još uvek živ, neće sa mnom o tome više da razgovara.

Juna 1995. pisala sam knjigu o izbeglicama iz bivše Jugoslavije (Kofer/Suitcase, University Press of

California): intervjuisala sam lokalne žene i muškarce različitog etničkog porekla izmeštene svuda po svetu.

Jedan mladi čovek s kojim sam razgovarala bio je iz Srebrenice ali je živeo u Beču. Bio je Bošnjak, veoma ljubazan i dobar prema meni, iako sam bila Srpkinja koja piše za američkog izdavača. Pozvao me je u goste u svoj stan, ponudio me večerom i ispričao mi kako je preko srpskog Crvenog krsta, dakle, preko Beograda, izašao iz Srebrenice. Sebe je smatrao Jugoslovenom i mrzeo je ratove, koje su po njemu pravili političari na visokom položaju, a ne poštteni građani poput njega.

Pričao je o Srebrenici u koju su se, među hiljadama drugih, sklonili njegovi stari roditelji, mlada žena i mala deca. Na kraju je rekao nešto što nikad neću zaboraviti, rečenicu koja je u to vreme delovala mračno i nejasno: ako se mojoj porodici nešto desi tamo u Srebrenici, u enklavi koju štite UN, kunem se da ću svojim rukama ubiti prvog Srbina na koga ovde naiđem, bez obzira na to da li je kriv ili ne, i briga me što ću robijati do kraja života.

Mislio je na svog kolegu Srbina, takođe izbeglicu u Beču, s kojim se svakodnevno viđao na poslu.

Nekoliko nedelja kasnije desio se masakar u Srebrenici. Vojska Ratka Mladića ubila je oko 8.000 ljudi za tri dana. UN trupe su okrenule glavu na drugu stranu. Tela su sakrivena svuda okolo, kao i u Srbiji, s nečuvanom efikasnošću.

Danas, dvanaest godina kasnije, neki ljudi u Srbiji i drugde u svetu još uvek okreću glavu od Srebrenice. U Srbiji tiha većina tvrdi da su zločini počinjeni na svim stranama i da ih zato valja sistematski zataškavati i zaboraviti.

U velikom svetu, pod sve jačom pretnjom terorizma, militarizma i prekomernog legalizma, opravdanje za taj stav je: neka se lokalna plemena na Balkanu međusobno istrebe. To je suština divne izolacije onih koji misle da mogu tako nešto sebi da priušte.

Ne znam da li je porodica tog čoveka ubijena u masakru u Srebrenici, niti da li je on ubio svog suseda Srbina, ništa o njemu od tada nisam čula.

Posle genocida u Srebrenici 11-16. jula, hrvatska vojska je početkom avgusta bombardovala Srpsku Krajinu. Oko 250.000 Srba napustilo je Hrvatsku.

Nekoliko meseci kasnije, u Dejtonu je potpisan mirovni sporazum između tri zaraćene strane: Srba, Muslimana i Hrvata. Sećam se kako sam celu noć probdela čekajući da vidim da li su uspeli da se dogovore. Sećam se svoje jedanaestogodišnje ćerke kako ustaje na svakih sat vremena i pita: Jesu li? Kad sam joj konačno odgovorila: Jesu, ona je zaspala, a ja sam počela da plačem. Nisu to bile suze olakšanja već očaja.

Svi su se rukovali s Bilom Klintonom, javno su bili mirotvorci i odmah sam znala da će se jednoga dana 8.000 iz masovnih grobnica vratiti kao Hamletov duh s obzirom da pomirenja i mira nema bez istine i pravde.

Decembra 2005. prvi put sam otišla na suđenje Škorpionima, jedinici MUP-a Srbije koja je, između ostalog, ubijala u Srebrenici. Išla sam kao podrška našim ženama, porodici ubijenih iz Srebrenice, kao žena u crnom.

Kad sam prvi put čula Škorpione kako javno govore, rešila sam da pratim suđenje do kraja. Ne samo zbog žrtava već i zbog zločinaca. Ovi ljudi su govorili mojim jezikom, imali su mimiku mojih suseda, a ponekad su i razmišljali kao moja porodica.

Bili su deo moje priče i istorije, koji se pokvario, koji je počinio zločin, koji je ubijao i zataškavao ubijanja.

Moja dužnost i privilegija bile su da ih čujem iz prve ruke, da zabeležim i prenesem dalje istorijsku istinu. Koja vrsta zaborava i negiranja može da učini da nestane 8.000 ljudi? Za samo tri dana. Da li su svi "obrađeni" ubijeni? Kako je zamišljen i sproveden takav zločin?

Gledajući i slušajući Škorpione, te umišljene heroje, čije su burne ratne godine minule, videla sam obične lopuže, ubice svojih suseda koji su potom potonuli u teške godine mira, stareći kao bratija po krvi, kao neka mala patrijarhalna mafija... napisala sam ove stranice i misli trudeći se da imaju smisla, da poštujem reči i misli protagonista u sudu, da dočaram širu sliku svega.

U Jerusalimu posle Drugog svetskog rata Hana Arent je pratila suđenje Ajhmanu. Neki od njenih jevrejskih sunarodnika bili su zgroženi i uvređeni što je Ajhmanu uopšte omogućeno da se brani pošto je

šest miliona Jevreja nestalo bez suđenja. Međutim, upravo prisustvo suđenju omogućilo joj je da shvati banalnost zla.

Istorijski zločini su osmišljeni. Mrtvi su nemi, ali su njihovi glasnogovornici vrlo glasni. A najrečitije su ponekad njihove ubice.

LJUDSKI PAKET

Dozivam taksi. Pada sneg, mračno je. Petak 23. decembar. U Beogradu vlada sveopšta histerija zbog novogodišnjih praznika.

Molim vas požurite u Specijalni sud, bivši Vojni. Je li znate gde se to nalazi?

Naravno, gospođo, da znam, to je veoma poznato mesto ovih dana, odmah je tu iza ćoška, nije vam zapravo potreban taksi.

Tačno, Vojni sud je staro renovirano zdanje, spomenik poslednjim ratovima. Sudnice su luksuznije nego u Hagu, kaže moja prijateljica Staša. U mojoj ulici stanuje nekoliko ratnih zločinaca, nije čudo da je sud tako blizu.

Mi Žene u crnom zvanično smo nevladini posmatračici. Ulazimo u zdanje posle Nataše Kandić, među nacionalistima najomraženije žene u Srbiji. Nataša predstavlja oštećena lica, rodbinu žrtava, ispred Fonda za humanitarno pravo. Sa nama su i rodbina i prijatelji žrtava: petnaest žena sve u svemu.

Danas je poslednji dan prvog dela glavnog pretresa u suđenju Škorpionima, jedinici koja je pogubila šest ratnih zarobljenika Muslimana u danima srebreničkog genocida. U vreme tog masakra, Škorpioni su nesmotreno snimili svoj zločin. Prvog juna 2005. tužilac Džefri Najs je u Hagu, na suđenju Slobodanu Miloševiću, pustio deo snimka. Nataša Kandić je istog dana ceo snimak obelodanila javnosti, pa je on bio prikazan na televiziji B92 kao i na ostalim svetskim medijima. Neki su tada po prvi put videli lica svojih nestalih.

Mi sad vidimo lica uhapšenih ubica. Mlada žena, rođaka žrtve kaže: Veliko je olakšanje da se vidi lice onoga ko je ubio tvog voljenog, da vidim da li je ljudsko biće, da čujem šta ima da kaže. Jako je važno da pravimo razliku između onih koji su počinili zločin i onih koji nisu.

To je poenta u ovom suđenju: od svih optuženih samo je jedan priznao krivicu - on je povukao obarač, i tvrdi da je izvršavao naređenja. Optuženi su takođe u srodstvu, liče, veliki su, obučeni u crno, ćelavi ili ošišani, s tetovažom na vratu, simbolom Škorpiona. Kad ih Nataša Kandić pita o tetovaži, odbijaju da odgovore, tvrde da je to lična stvar.

Aleksandar Vukov, koga su danas ispitali poslednjeg iz grupe, ne priznaje krivicu. Tvrdi da ništa nije znao o egzekuciji: on je došao u tu nedođiju samo da bi primio "paket". Paket nije stigao ali su zato neki zarobljenici dovedeni tim kamionom za municiju, a onda ubijeni. Vukov laže. Sudija, inteligentna plavuša, ljubazno ga vivisecira.

Optuženi je došao na crvenim štakama, nema jednu nogu. Mlad je, bistar i obrazovan, kaže: Ja sam dvostruka žrtva, prvo režima koji me je napravio invalidom, a sada ovog novog kojem sam žrtveni jarac. Ostali optuženici pokazuju simpatije prema mladom invalidu koji i mene potresa nekim mešanim osećanjima; ljutim se na svoja osećanja.

Onda shvatam da izgleda i govori kao jedan meni veoma drag prijatelj, koji je, umesto da postane ratni zločinac, bio ratni dezertar, koji poznaje kompjutere umesto da zna sve o ratnim igrama i disciplini. Da li svi imamo naše dvojnike koji su učinili suprotan izbor u mračnim vremenima u kojima pravog izbora nema? Da li Jasmina Hajd sedi i u ovoj sudnici?

Sedim iza porodice i prijatelja optuženih: svi mi deluju agresivno i uplašeno u isto vreme. Glasno se smeju i mašu optuženima kroz staklo koje nas od njih razdvaja. Petorica advokata optuženih deluju mračno i prepotentno. Ponašaju se kao ratni heroji, nije čudo što Mladić i Karadžić nisu još uhapšeni već ih s poštovanjem citiraju u istorijskim knjigama.

Imali smo odličnu disciplinu i visoke moralne standarde: niko nije sumnjao u naređenja. Mi smo zapravo čuvali naftna polja u regionu i naftna kompanija nas je dobro plaćala za taj odgovoran posao. Ja sam se pridružio Škorpionima pošto se raspala Arkanova jedinica i ova formacija je bila deo Vukovarskog korpusa; i Legija je bio u njoj.

Za one koji ne znaju: Vukovar je mesto jednog od najvećih srpskih zločina u Hrvatskoj, Arkan je ratni zločinac i kriminalac čuven po ubijanju nesrpskog stanovništva, Legija stoji iza ubistva našeg premijera

Zorana Đinđića. A ovo je sve deo čuvenog Srebreničkog genocida kada je 8.000 Bošnjaka pogubila vojska koju je predvodio Ratko Mladić. Ovo je Cvet najgoreg. Moje žene sede iza mene jako ozbiljne; jedna kaže: Ja sam nepismena, ali razumem sve što ovaj govori - laže.

Jednonogi optuženi hvali se lepim uniformama i NATO kapama koje su nosili. Šifra za "sve je u redu" bila je "viski 55"... godinama su se tako danonoćno igrali rata. Pokazuju energiju i voluntarizam koji podseća na aktivizam Žena u crnom. Mi doduše nemamo hijerahiju: oni imaju komandnu odgovornost i sistem mafijaške solidarnosti, kao u zatvorima. Čak i kad pred sudom pričaju različite priče, izbegavaju da optuže jedan drugog koliko je god to moguće. Sećam se kako je reč mafija u originalnom smislu nekada označavala solidarnost, prijateljstvo, podršku, visoke ideale i moralnost. Sada predstavlja ovaj Užas.

Prvooptuženi u komandnom lancu, koji negira krivicu za bilo koji ratni zločin kaže: Skidam kapu ovom mladom čoveku koji je bio moj zamenik i sused. Gledao sam ga kako raste. Njegova naređenja bila su da se skinu glave muslimanskim zatvorenicima, a ne njihove kape. Ta muslimanska deca takođe su bila njegovi susedi koje je gledao kako rastu, ali šifrovana reč za njih (kao i za odrasle iste vere) bila je Paket. Paket od krvi i mesa pretvoren u filmske statiste.

Nacisti su takođe snimali svoje genocide i poduhvate kao umetnost ili ratne pobeđe. Sada kada svi sede i dišu na samo nekoliko metara od mene, bolno osećam razliku između virtuelnog i stvarnog. Tišina mrtvih me savladava; mi koji podržavamo žrtve i njihove porodice gušimo se u poslednjim redovima iza staklenog zida. Ima deset godina od kad je uspešno izvršen genocid. Kako da se sada razdvoje loši od dobrih momaka? Ko je Džekil ko je Hajd? Ratni invalid i ratni zločinac ne mogu više da kontrolišu svoje preobražaje. U istom su telu.

Predsednik Srbije, posle suđenja, rukuje se sa porodicama žrtava zbog njihove hrabrosti da dođu u Beograd na suđenje. Da nema i neke Jasmine Hajd tu u sudnici? Da pomogne da se napravi razlika, da virtuelno postane stvarno.